

Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika

Szerkesztette: Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán

Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika

Szerkesztette:

Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán

Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft.

Budapest, 2022

A tanulmánykötet nyomdai kiadása
az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával
(támogatói okirat száma: IGSZF/2032-1/2021-ITM_SZERZ) valósult meg.

Lektorálta:

Janza Frigyes
ny. rendőr vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár,
a Belügyminisztérium oktatási főszemlézője

Jászberényi Melinda
habilitált egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem

Technikai szerkesztő:

Ritecz György

Olvasószerkesztő:

Torma-Paluska Ágnes

© Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft.

A kiadvány szerzői jogvédelem alatt áll, arról másolatot készíteni
a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.
A kiadvány sokszorosítása és jogosulatlan felhasználása bűncselekmény.

ISBN 978-963-88122-6-1

Kiadja a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős kiadó:
Grasselli Norbert

Nyomdai munkák: Pátria Nyomda Zrt.

Tartalom

<i>Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán:</i> Turbulens idők – a szerkesztők előszava	7
<i>Mátyás Szabolcs:</i> A nemzetközi integrációk és világszervezetek viszonya a koronavírus-járvány gerjesztette turizmusbiztonsági deficithez	9
<i>Ritecz György:</i> Az államhatárok régi/új szerepben a COVID19 járványban és azt követően	23
<i>Kaszás Nikoletta – Keller Krisztina:</i> A nemzeti turisztikai desztináció menedzsment szervezetek válságkommunikációja a koronavírus-járvány előtt és alatt	37
<i>Ernszt Ildikó – Marton Zsuzsanna – Tóth Dávid:</i> Szárnyalás és zuhanórepülés – A légi közlekedés és a koronavírus-járvány	53
<i>Keller Krisztina – Kaszás Nikoletta:</i> Sikerek és bukások – A turisztikai vonzerők üzemeltetőinek stratégiaaváltása a koronavírus-járvány idején	71
<i>Rodek Nóra – Fehérvári Dávid:</i> A COVID19 járvány hatása a nemzetközi és hazai szálláshely szolgáltatók működésére	87
<i>Torma-Paluska Ágnes:</i> Vendéglátás vendég nélkül? – Alternatív megoldások, túlélési stratégiák a vendéglátóiparban a világjárvány idején	101
<i>Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán:</i> Lezárástól az újraindulásig – A COVID19 járvány hatása a magyar lakosság utazásaira és a turizmusbiztonsággal kapcsolatos percepcióira	115
<i>Péter Erzsébet:</i> A szabadidőeltöltési szokások átalakulása, otthoni alternatívái, a beszűkült mozgástér okozta kihívások és lehetőségek	129
<i>Veitné Molnár Anikó – Rentz Tamás:</i> A turisztikai kínálat átrendeződése, új alternatívák előtérbe kerülése a koronavírus által kialakult helyzet hatására	141
<i>Tokodi Panna:</i> Rendészeti kihívások és feladatok a COVID19 világjárvány idején	153
<i>Németh Kornél:</i> Fenntarthatóság a koronavírus árnyékában, a zöld turizmus új lehetőségei és kihívásai	167
A tanulmánykötet szerzői	180

Lezárástól az újraindulásig: a COVID19 járvány hatása a magyar lakosság utazásaira és a turizmusbiztonsággal kapcsolatos percepcióira

Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán

Bevezetés

A biztonság mint a turizmusipar működésének egyik alapfeltétele annak ellenére is mostohán kezelt kutatási terület, hogy 2019-ben az ENSZ Turisztikai Világszervezete közel másfél milliárd nemzetközi turistaérkezést és ezer milliárd USD-t meghaladó, turizmusból származó bevételt regisztrált (UNWTO 2019). Az elmúlt évtizedekben számos, a turizmusbiztonságot veszélyeztető eseménynek lehetünk szemtanúi (háborúk rázták meg a Közel-Keletet és a Balkánt, terrorcselekmények pusztítottak New Yorktól Moszkváig, a legkülönbözőbb ragályos megbetegedések ütötték fel a fejüket világszerte, vulkánok, tűzvészek, cunamik generálta természeti katasztrófákkal kellett megküzdeni), a turistaforgalom azonban, kisebb-nagyobb megingások mellett – a turizmusipar reziliens mivolta miatt – folyamatos élénkülést mutatott (Cheer – Lew 2018). Napjainkra új fázisába lépett a turizmus fejlődése, a globális szakaszt maga mögött tudva, totálissá vált (Michalkó – Rátz 2019). A Földnek ma már nincs olyan szeglete, ahova ne jutottak volna el turisták, az egyes desztinációknak nincs olyan zuga, ahova ne tévedtek volna be a kíváncsi látogatók. A turizmus a közkedvelt célterületeken (például Velence, Barcelona, Dubrovnik) nemkívánatos mértékűvé vált, a megnövekedett kereslet turistaelenes megmozdulásokat hívott életre, a helyi lakosság körében futótűzszerűen terjedt a turizmusfóbia (Ramos–Mundet 2019). A turizmus a nemzetgazdaságok számára paradicsominak számító konjunktúrája, amúgy egy szappanos kézmosástól elpusztuló kórokozó (koronavírus) világméretű terjedése generálta betegség hullám (COVID19) és az attól való félelem miatt 2020 tavaszára megszakadt és a legoptimistább becslések szerint sem tér egyhamar vissza (Gössling et al. 2020). A nemzetállamok többsége izolációt, karantént, és a mobilitást legkülönbözőbb módon korlátozó intézkedéseket vezetett be, amely szöges ellentétben áll a korábbi, szabad áramlást biztosító politikával. Ahogyan a totális turizmus kialakulásáig vezető út során egyrészt a nemzetközi együttműködések alapuló hálózatok működtetése, másrészt a turisztikai fogyasztással együtt járó kihívások toleránsabb kezelése volt az elsődleges stratégia, addig a COVID19 generálta összeomlás (a lezárás) a befelé fordulást és a hatóságok vasszigorát eredményezte. A politikai szféra ez idáig soha nem került olyan közel a turizmusiparhoz, soha annyira nem befolyásolta a mindennapi működését, mint a COVID19 világjárvány alatt. A kormányzati intézkedésekre (például vakcinabeszerezés és -elosztás, utazási korlátozások enyhítése, feloldása) nem egyszer a geopolitikai szempontok is hatással voltak, ezek hozadéka a belföldi és a nemzetközi turizmus működésében is megmutatkozott.

A turisztikai piacot ugyan drasztikusan érintették a mobilitásra vonatkozó korlátozások, de a lakosság utazási kedve nem veszett el. Az utazások 2020 nyarán elsősorban belföldi viszonylatban realizálódtak, és a járvány terjedésének megfékezését célzó intézkedések enyhítésével, valamint az oltásoknak köszönhető veszélyérzet elmúltával, az elhalasztott keresletnek köszönhetően is, vélhetően újra a szabadidő-eltöltés homlokterébe kerülnek. A koronavírus terjedésének megelőzése (pre-COVID), a koronavírussal való együttélés (co-COVID) és a koronavírus enyhülése utáni helyzet (post-COVID) számos, korábban nem vagy kevésbé ismert, a turizmusbiztonsággal összefüggő gazdasági, társadalmi jelenséget, válaszreakciót hozott a felszínre. A belföldi turizmus állami ösztönzőrendszerének kiépülése,

fejlesztése,¹ a „Maradj otthon!” mozgalom átmeneti felerősödése, a virtuális utazások előtérbe kerülése, a saját településen megvalósuló turisztáskodás divattá válása, a nemturizmus gondolkörének kiszélesedése (Richards 2016, Akhtar et al. 2021, Csapó – Töröcsik 2021, Ketter – Avraham 2021) egyaránt a COVID19 világjárvány élenkített turisztikai mozzanatok közé sorolhatók. Ugyan a szakirodalomban különböző intenzitású és hatású törekvések érzékelhetők arra vonatkozóan, hogy a világgazdaság, azon belül a turizmus jövőjével kapcsolatos scenáriók szülessenek (Fotiadis – Polyzos – Huan 2021), elsősorban a korábbi válságok, pontosabban azok kezelésének módjai képezik a futurológusok eszmefuttatásainak bázisát (Jászberényi et al. 2020). A COVID19 kapcsán leginkább a 2002/2003-as dél-kelet-ázsiai SARS-járvány lehet a jövőbeli forгатókönyvek kiindulópontja, az azzal kapcsolatos kutatások legfontosabb tanulsága a piaci reflexiók minél alaposabb megismerése és a vizsgálatok eredményein nyugvó jövőbeli elhárítási, reagálási tervek összeállítása (McKercher – Chon 2004).

1. ábra Az üdülőhelyek lakossága igyekezett az életteréből is kizárni a turistákat.

Forrás: Michalkó Gábor felvétele, 2020

A jelen tanulmány célja, egyrészt a COVID19 világjárvány magyar lakosság utazási döntéseire gyakorolt hatásainak feltárása, másrészt a turizmusbiztonsággal kapcsolatos észlelések sajátosságainak megismerése, harmadrészt a turizmusbiztonságra vonatkozó elméleti tudás bővítése. Ennek érdekében a nemzetközi és a hazai szakirodalom, valamint a téma napi szinten változó aktualitásaira való tekintettel a szaksajtó feldolgozását követően a Szonda Ipsos-szal kialakított együttműködés keretében sor került egy irányított adatbázis beszerzésére. Az adatbázis 1000 fős, nemre, korra, lakóhelyre reprezentatív mintán tette lehetővé a magyar lakosság vonatkozó információinak egyszerű statisztikai módszerekkel történő elemzését.

¹ Magyarországon a SZÉP-kártya juttatásával és felhasználással kapcsolatos kormányzati intézkedések.

1. Elméleti háttér

A turizmuskutatás történetében a biztonsággal kapcsolatos kérdések feltárása annak ellenére megkétszerezte, hogy a biztonságfaktor elemi tényezője az élményszerzéssel párosuló környezetváltozásnak (Michalkó 2012). Az első munkák az otthonát elhagyó és idegen közegbe kerülő turista áldozattá válásának folyamataival, tér- és időbeli sajátosságaival foglalkoztak (Chesney-Lind – Lind 1986, Michalkó 1996, Cohen 1987). A témakör monografikus bemutatásában Pizam és Mansfeld (1996) úttörő szerepet játszott, a szerzőpáros az utazás kapcsán felmerülő hagyományos kriminogén tényezők bemutatására helyezte a hangsúlyt. A téma kutatói később, az elméleti alapvetések kiszélesítése mellett, a menedzsment implikációknak is egyre nagyobb figyelmet szenteltek (Hall – Timothy – Duval 2004, Pizam – Mansfeld 2006). A biztonság a turizmus fejlődéstörténetének totális korszakában stratégiai kérdéssé vált, a Földet horizontálisan és vertikálisan is behálózó utazások kockázatának kiküszöbölése a turisztikai desztinációkért és szolgáltatásokért felelős szakemberek tervezési feladatává avaszt (Tarlow 2014).

A turizmusbiztonság-kutatások többsége – kézenfekvő módon – az utazók áldozattá válásából indul ki, viszonylag kevés munka foglalkozik a turisták által elkövetett jogsértésekkel (Brunt – Mawby – Hambly 2000). A bűnbe eső turisták egy része kisebb-nagyobb közlekedési kihágásokat követ el (Castillo-Manzano et al. 2020), az adott desztináció törvényei szerint tiltott szolgáltatásokat (kábitószert, prostitúció, szerencsejáték) vesz igénybe vagy ilyeneket maga generál (Hall 1992), csempészet, orrgazdaság résztvevője lesz (Michalkó 2005). A turista akár áldozatként (Mátyás 2020a), akár elkövetőként (Mátyás 2020b) válik érintetté az utazása során bekövetkező jogsértésnek; az eset a turizmusbiztonság következő, egymást gyakran átfedő faktorainak elméleti keretei között kerül tárgyalásra: közbiztonság (Tokodi – Ritecz 2020a), fogyasztásbiztonság (Ernszt – Németh 2020), eligazodásbiztonság (Michalkó 2020), egészségbiztonság (Tokodi – Ritecz 2020b), műszaki biztonság (Németh J. 2020), környezetbiztonság (Németh K. 2020) és kiberbiztonság (Paraskevas 2020).

A turizmusbiztonság-kutatásokban kitüntetett helyet foglalnak el az objektív és a szubjektív megközelítések, előbbiek a turisztikai kínálat statisztikai vonatkozású kockázatértékelései (Schiebler – Crotts – Hollinger 1996, Jamamoto 2005, Asongu – Uduji – Okolo-Obasi 2019), utóbbiak a kereslet félelmeit feltáró elemzések (George – Booyens 2014, Ferreira – Harmse 2000, Sharma – KC – Calderon 2020). Az utazási döntésben sokkal inkább a szubjektív, mintsem az objektív biztonság a meghatározó, bár az egymásra gyakorolt hatások kétségtelenül befolyásolhatják a desztinációválasztást (Karl 2018). Annak ellenére, hogy a turisztikai célterületek és a szolgáltatások a lehető legtranszparensbben igyekeznek közreadni a potenciális veszélyforrások körét, illetve azok kiküszöbölésének módjait, az utazó a rendelkezésére álló információforrások tárházának felhasználásával törekszik az észlelt kockázatok csökkentésére (Maser – Weiermair 1998). Ezeket a folyamatokat a digitalizáció felerősítette, az online vásárlás (Lin – Jones – Westwood 2009), a közösségi média (Mariani – Ek Styven – Ayeh 2019) és a legkülönbözőbb utazási portálokon elérhető értékelő mechanizmusok (Fogel – Murphy 2018) katalizálták az észlelt kockázatok utazási döntésre gyakorolt hatásait.

Egy turisztikai desztináció közegészségügyi státusza a turizmus alapfeltételeinek egyike, a rendszer azon pillére, amelynek hiánya vagy instabil volta eleve nem teszi lehetővé a turizmusipar fejlődését, versenyképességének növelését (Richter 2003, Michalkó 2012). Az ivóvíz hiánya vagy nem megfelelő tisztasága eredendően olyan kockázatokot hordoz, amelyet az utazók többsége szeretne elkerülni (Cortés – Hargarten – Hennes 2006, Gössling 2006). A turizmus kibontakozását gátló közegészségügyi veszélyforrások között kell megemlíteni a halálos fertőzőbetegségeket hordozó rovarokat, kitüntetetten a maláriát okozó szúnyogféléket (Martin 2002). Azokban a desztinációkban, amelyekben a HIV vírus elterjedtebb, a potenciális látogatók AIDS beteggé válása tekinthető az első számú közegészségügyi rizikófaktornak (Cohen 1988). A járványok kialakulásában, terjedésében – legyenek azok regionális vagy globális kiterjedésűek – a történelem során az utazók maguk is közreműködtek (Carmichael 1983,

Connor et al. 2019), a posztmodern kori rokonlátogatási mobilitás pedig kifejezetten erősítette a nemkívánatos epidemiológiai jelenségeket (Ma – Heywood – MaxIntyre 2015). Részben a turizmus totálissá válásával összefüggésben a XXI. század egy új virológiai kihívással szembesítette az emberiséget, a súlyos, gyakran halálos kimenetelű légzőszervi betegséggel, a humán koronavírus okozta SARS-szal, amely terjedésének megelőzése 2003-ban elsősorban ázsiai területeken a nemzetközi turizmus megtorpanását okozta (Cooper 2006, Zeng – Carter – De Lacy 2005).

A harmadik évezred első évtizedei a turizmus korábban sosem tapasztalt fejlődését eredményezték, amelyet a 2001. szeptember 11-i USA-beli terrortámadások (Goodrich 2002), a 2002/2003-as SARS-járvány (McKercher – Chon 2004), a 2008/2009-es globális gazdasági válság (Papatheodorou – Rosselló – Xiao 2010), vagy éppen a kimondhatatlan nevű (Eyjafjallajökull) izlandi vulkán 2010-es kitörésének (Benediktsson – Lund – Huijbens 2011) hatásai is csak ideig-óráig tudtak lassítani. Azonban a 2019 decemberében a kínai Vuhanból kiinduló COVID19 világjárvány 2020-ban a nemzetközi turizmus tragikus összeomlását okozta, a jelenleg rendelkezésre álló becslések alapján 73%-os volt az előző évhez viszonyított visszaesés (UNWTO 2021). A turizmuskutatók a COVID19 világjárvány jelenlegi fázisában elsősorban a korábbi válságok tanulságainak, menedzsment implikációinak értékelésével (Jászberényi et al. 2020), scenáriók megfogalmazásával (Fotiadis – Polyzos – Huan 2021, Zhang et al. 2021), vagy éppen a turizmus fenntarthatósága számára megnyílt lehetőség értékelésével (Chaney – Seraphin 2021) kívánnak hozzájárulni a vonatkozó tudás bővítéséhez.

2. Módszertan

A turizmusbiztonság-kutatások hajnalán a szekunder források hasznosítsa dominált, mivel a feltárási vizsgálatok többsége arra kereste a választ, hogy milyen tér- és időbeli dimenziók mentén írhatók le a turistákat ért különböző típusú jogsértések (Hua – Li – Zhang 2020). A kutatók alapvetően kétfajta adatbázisból dolgoztak, az egyik a helyi, térségi rendőrség „belső” statisztikái, a másik a hivatalosan gyűjtött regionális vagy országos bűnügyi nyilvántartás (Chesney-Lind – Lind 1986, Cohen 1987). Mindkét – napjainkban is használatos – adatforrás-csoport sajátossága, hogy csak állampolgárság szerint tudja az áldozatokat megkülönböztetni és előre meghatározott, a turizmus fogalomrendszerén kívüli eső bűnügyi kategóriákat alkalmaz (a turista szerepkört nem ismerik, nem tudják kezelni a látenciát sem, egymással ritkán kompatibilisek) (Biagi – Detotto 2014). Michalkó (2004) módszertani fejlesztése abban állt, hogy hosszabb időintervallumra kiterjedő, országos bűnügyi és turizmus-statisztikai adatokkal operált annak érdekében, hogy állampolgárság szerint tudja a turisták veszélyeztetettségét meghatározni. A turizmus természetének megváltozása (globálisból totálissá válása), a piaci szegmensek és a turisztikai tevékenységek rohamos diverzifikálódása, a turizmusipar feltartóztatlan digitalizációja egyaránt hozzájárultak a turizmusbiztonsággal kapcsolatos ismeretek bővüléséhez, amely a módszertani apparátus finomhangolását tette szükségessé (Ling – Nair 2014). Az áldozattá vált turisták bevonásával zajló empirikus kutatások – az érintettek elérése miatt – meglehetősen nehézkesnek bizonyultak (Brunt – Shepherd 2004, Adam, I. – Adongo 2016), ezért a vizsgálatokat végzők előszeretettel fordultak a szolgáltatók felé, így a szállodaiparban vagy az utazásszervezésben dolgozók váltak a turizmusbiztonságra vonatkozó tudást tágító kérdőíves vagy az interjúzás alanyaivá (Jones – Groenenboom 2002, Bentley – Page – Edwards 2008). A ténylegesen bekövetkezett jogsértések feltárással összehasonlítva népszerűbbek, így volumenében is jelentősebbek a turisztikai desztinációk, szolgáltatások, események stb. észlelt kockázatára vonatkozó kutatások, amelyek többsége skálákra épülő matematikai, statisztikai elemzéseket alkalmaz (Barker – Page – Meyer 2003, Sun 2014, Cui et al. 2016, Zou–Meng 2020). A digitalizáció nem csak a turisták sérelmére elkövetett jogsértések tárházát tágította, hanem a bűnügyi felderítés és a vonatkozó tudományos kutatások módszertanát, valamint a menedzsment implikációkat is az elektronikus platformok felé terelte (Stratton – Powell – Cameron 2016, Papatheodorou – Katsios – Dinu 2017, Shrestha et al. 2020).

A jelen tanulmány adatbázisát a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft. megrendelésére a Szonda Ipsos Média-, Vélemény- és Piackutató Intézet állította össze, az adatkör specifikumainak meghatározásában a Turizmusbiztonság Kutatóműhely tagjai, köztük ezen tanulmány szerzői is közreműködtek. Az 1000 fős adatbázis a teljes magyarországi felnőtt lakosságra (18+) nem, korcsoport és településtípus szerint reprezentatív, olyan megkérdezettek válaszait tartalmazza, akik az elmúlt öt év viszonylatában (2015–2019) évente legalább egyszer, legalább egy éjszakát (akár belföldön, akár külföldön) turisztikai célból távol töltöttek az otthonuktól. A Magyarország turizmusbiztonsági helyzetével kapcsolatos adatbázis összeállítására CAWI (online önkitöltős) módszertan alkalmazásával került sor 2021 májusában (ekkor a COVID19 elleni védőoltást a felnőtt lakosság közel 50%-a megkapta és fokozatosan került sor a járványügyi korlátozó intézkedések enyhítésére). Az adatbázist SPSS 25 szoftver segítségével dolgoztuk fel, a tanulmány céljára és terjedelmi korlátaira való tekintettel kizárólag leíró statisztikát (gyakoriság, keresztábra) alkalmaztunk (Sajtos – Mitev 2007).

3. Eredmények

3.1. Mitől félnek a magyar utazók?

A turizmusbiztonság egyik kulcsfontosságú problematikája, hogy az egyes viktimizációs faktorok milyen mértékű veszélyeztetettségi érzetet váltanak ki az utazóban, történetesen mik táplálják a szabadidejének eltöltése és/vagy a hivatásának végzése céljából a mindennapi környezetét elhagyó személy félelmeit. A kockázatok köre rendkívül sokrétű, ezek egy része már az indulás előtt fennáll (pl. védőoltásoktól való megbetegedés, illegális valutavásárlás) vagy az utazást követően jelentkeznek (pl. ételmérgezés, rovarcsípés egészségkárosító hatásai), de alapvetően magával az oda- és visszaúttal, valamint az adott desztináció(k)ba való tartózkodással kapcsolatos. A jelen kutatásban – a szakirodalom alapján – 30 viktimizációs faktort vizsgáltunk, amelyek alapvetően a turista által felkeresett célterülethez kötődnek. A válaszadónak 1-5 Likert-skálán (1=soha, 5=minden alkalommal) kellett meghatározniuk, hogy az utazásuk során az előre megadott kockázati tényezők milyen gyakran merülnek fel bennük.

Sorrend	Viktimizációs faktor	Átlag (1-5 skálán)	Szórás
1.	pénzét, vagyontárgyait (pl. jármű) iratait, holmiját, csomagját ellophatja	2,37	0,982
2.	a vezetékes víz az egészségére ártalmas lehet	2,24	1,082
3.	megsérülhet, balesetet szenvedhet	2,19	0,892
4-27.	...		
28.	terrorcselekmény áldozatává válhat	1,56	0,784
29.	politikai zavargások, felkelések zavarják meg az utazását	1,51	0,761
30.	szexuális zaklatás/erőszak áldozata lehet	1,45	0,638

1. táblázat Utazásai alatt (belföldön és külföldön egyaránt) milyen gyakran szokott Önben felmerülni, hogy...? *Forrás: Szonda Ipsos (n=1000)*

A válaszadók a 30 előre meghatározott viktimizációs faktort az 1-5 Likert skálán 1,45–2,37 értékek között helyezték el, vagyis meglehetősen szűk, ugyanakkor kifejezetten alacsony tartományban jelentkeznek az utazással összefüggő kockázateszleléseik (1. táblázat). Az átlag magyar utazó leginkább attól fél, hogy pénzét, vagyontárgyait (pl. jármű) iratait, holmiját, csomagját ellophatja (2,37), legkevésbé pedig attól, hogy szexuális zaklatás/erőszak áldozata lehet (1,45). A válaszadók az egészségbiztonsággal

összefüggő rizikófaktorok közül a vezetékes víz esetleges ártalmaitól félnek a leginkább (a 30 tényezőtől ez áll a második helyen 2,24 értékkel), ezt a sérülés, balesetveszély követi (3/30; 2,19), előkelő helyen van a rovarcsípéstől való ódzkodás (5/30; 2,15) és az alacsony higiéniai viszonyokból fakadó kockázatok elkerülése (6/30; 2,09), de az első harmadban van a gyenge színvonalú egészségügyi ellátás (9/30; 2,05) is. A COVID19 járvány árnyékában meglepő, hogy a fertőzőbetegséggel kapcsolatos aggodalmat a rizikófaktorok középmezőnyébe pozicionálták (14-16/30; 1,94), ugyanoda, ahova a helyi ételektől való megbetegedést is (14-16/30; 1,94). A levegőszennyezettség egészségkárosító hatásai már az utazással összefüggő félelemskála utolsó harmadába esnek (25/30; 1,74).

Az átlag magyar utazó gondolatait nem uralja a környezetváltozásból eredő kockázatok mérlegelese, statisztikailag alig kimutatható az egyes viktimizációs faktoroktól való félelem. Egyértelműen beigazolódott, hogy az egészségbiztonság áll az utazókra leselkedő veszélyek élmezőnyében, a 30 észlelt kockázat közül az első tizenben 5 valamilyen kóros állapot elkerülésével kapcsolatos. A koronavírus okozta aktuális pandémia ellenére a fertőző betegségekkel összefüggő aggodalmak nem tartoznak az utazás során felmerülő legfontosabb veszélyek közé.

3.2. A COVID19 vilá járvány hatása a magyarok 2020. évi utazásaira

2020-ban a COVID19 vilá járvány a turizmus történetének legnagyobb visszaesését eredményezte, az előző évvel való összehasonlításban 73%-kal csökkent a nemzetközi turistaérkezések száma, a forgalom európai országok által regisztrált hanyatlása 70% körüli volt². Magyarországon 2020-ban a belföldi vendégéjszakák száma a 2019. évi kereslet 78%-át érte el, ugyanezen mutató a külföldi vendégéjszakák vonatkozásában mindössze 27%-os volt³. Tekintettel arra, hogy a pandémia megfékezésére célzó kormányzati intézkedések elsősorban a turisztikai mobilitás, különös tekintettel a nemzetközi utazások korlátozására irányultak, a 2020-as évben észlelt két nagy járványhullám a magyar lakosság határon túlra irányuló utazásait jelentős mértékben redukálta, ugyanakkor a belföldi turizmus élénkülését sajátos módon segítette. Mivel Magyarországon a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet⁴ és az azt követő „lezárás” számos előre befizetett utazást prolongált vagy végleg megghiúsított, illetve a bizonytalanságban olykor megcsillanó remény a vakációra újabb, kétséges kimenetelű foglalásokat generált, szükségesnek éreztük a turizmusbiztonsági aspektusokra fókuszálva megvizsgálni a magyarok 2020-as év utazásait.

A válaszadók 68,4%-a tervezett 2020-ban olyan utazást, amely a koronavírus járvány miatt megghiúsult, 31,8%-a kizárólag belföldre, 23,0%-a külföldre, 13,6%-a belföldre és külföldre egyaránt, 31,6%-a nem tervezte, hogy elutazik. A korábbi évekkal azonos utazási szándék ellenére – vélhetően a járványügyi korlátozó intézkedések hatására – a válaszadók 72%-ának nem volt 2020-ban olyan, részben vagy egészben befizetett utazása, amelyről a koronavírus járvány miatt le kellett mondania, azonban 11,6%-a belföldi, 13%-a külföldi, 3,4%-a belföldi és külföldi relációban részese volt utazási álma(i) megghiúsulásának. Azok, akiknek előre befizetett útról kellett lemondaniuk, többségében (51,8%) teljes egészében visszakapták a pénzüket, ötödük (20,4%) csak részben jutott a befizetett összeghez, így némi veszteséggel zárta a füstbe ment tranzakciót, 17,5% ugyan nem kapott vissza pénzt, de elfogadta a szolgáltató alternatív megoldását, tizedük (9,6%) teljes befizetése kárba veszett, ugyanakkor elhanyagolható azok hányada (0,7%), akik számára a tervezett utazás elmaradása anyagilag irreleváns, mert üzleti utazás lett volna.

2 UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, January 2021. <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.1> (letöltve: 2021. július 19.)

3 MTÜ Turisztikai Trendriport 2020: átalakuló turisztikai piac, a belföld az új külföld. <https://mtu.gov.hu/cikkek/mtu-turisztikai-trendriport-2020-a-belfold-az-uj-kulfold-2193> (letöltve: 2021. július 19.)

4 A Kormány 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelete veszélyhelyzet kihirdetéséről

Tényezők	Tervezett (befizetett), de lemondott utazás* (n=280) %	Nem tervezett utazás* (n=546) %
a magyar hatóságok kiutazási korlátozásai miatt	30,4	14,8
a szolgáltató lemondta a foglalásomat/nem voltak elérhetőek vagy korlátozottak voltak a turisztikai szolgáltatások**	26,8	28,9
a célország hatóságainak beutazási korlátozásai miatt	26,4	11,5
az utazás miatt sem Magyarországon, sem külföldön nem kívántam karanténba vonulni	24,3	33,3
féltem a megbetegedés kockázatától	20,4	34,2
tartottam az utazással együtt járó, a járványügyi intézkedések miatt váratlanul felmerülő nehézségektől	19,3	25,8
családi okok miatt	7,5	10,8
a járvánnyal összefüggésben anyagi nehézségeim merültek fel	6,1	13,6
a járvány miatt elveszítettem a munkámat	3,6	6,6
magam, családtagom, hozzám közel álló személy megbetegedése miatt	2,9	4,0
a járvány következtében megbetegedtem	2,5	1,8
egyéb	3,9	4,4

2. táblázat A COVID19 járvány következtében 2020-ban meghiúsult vagy tervbe sem vett utazások elmaradásának okai (%) *Forrás: Szonda Ipsos (n=1000);*

*több választ is meg lehetett jelölni;

**azok esetében, akik nem terveztek utazást, módosításra került a tényező megfogalmazása.

A 2020-ban tervezett és befizetett, de a COVID19 járvánnyal összefüggésben lemondott utazások háttérben elsősorban a magyar hatóságok kiutazási korlátozásai (30,4%), a foglalás szolgáltató részéről történő lemondása (26,8%) és a célország hatóságainak beutazási korlátozásai (26,4%) állnak, egzisztenciális vagy egészségügyi tényezők különösebben nem befolyásolták az utazás meghiúsulását (2. táblázat).

A válaszadók 45,4%-a a koronavírus járvány eddigi időszakában (2020. március 15.–2021. május adatfelvétel) részt vett olyan turisztikai célú utazáson, amelynek során legalább 1 éjszakát távol töltött az otthonától, 38,5%-a belföldön, 3,6%-a külföldön, 3,3%-a belföldön és külföldön is. A pandémia alatt útra kelők 74,4%-a kereskedelmi szálláshelyet is igénybe vett, airbnb-t, vagy megosztáson alapuló szálláshelyet (lakáscsere, couchsurfing) mindössze 4,8% keresett fel, a rokonoknál, barátoknál, ismerősöknél éjszakázók aránya 29,5% volt, a saját ingatlan turisztikai igénybevétele 9,9%-ot tett ki, míg szívességből átengedett lakásba, házba vagy nyaralóba mindössze 2,2% utazott, ahogyan a hivatásturisták aránya is alacsony volt (2,9%). A nem utazók csoportja (54,6%) változatos tényezőkkel magyarázta az otthon maradásának okait, elsősorban a megbetegedéstől (34,2%) és a karanténkötelezettségtől (33,3%) való félelem, valamint a turisztikai szolgáltatások elérhetetlensége, korlátozottsága (28,9%) állt a döntésük háttérben.

A magyar utazók alapvetően háromféleképpen reagáltak a COVID19 járvány generálta helyzetre. Az egyik, arányában legkisebb csoport szeretett volna utazni, a pandémia hullámmzó alakulását előre nem látva vállalta az utazással együtt járó kockázatokat is, de a korlátozó intézkedések gyakran megnehezítették az országhatár(ok) átlépését vagy a turisztikai szolgáltatás(ok) igénybe vételét. A járványhelyzet átmeneti enyhülése – még ha megszorításokkal is – lehetőséget adott az utazni vágyók igényeinek kielégítésére, de a korábbi időszakokra vonatkozó statisztikával ellentétben többségében regisztrált szálláshelyeket vettek igénybe, kerültk a rokonok, barátok, ismerősök nyújtotta „szívességi” éjszakázási le-

hetőséget, és a saját ingatlan turisztikai célú használata is visszaszorult (a második otthonok valószínűleg eleve hasznosításra kerültek, mint a ragály tengerének „biztonságos” szigetei). Az utazók harmadik csoportja pedig a megbetegedéstől, a karanténtól, továbbá az instabil szolgáltatásoktól való félelemtől átitatva úgy döntött, békésebb időkre halasztja ilyenén szükségleteinek kielégítését.

3.3. Az újraindulás turizmusbiztonsági vonatkozásai

A járványügyi korlátozó intézkedések mellett elsősorban a társadalom védőoltásokkal való ellátása jelentheti a pandémia visszaszorításának, ezáltal az élet normális kerékvágásba történő visszatérésének alternatíváját. A tanulmány készítésekor a felnőtt magyar lakosság többsége megkapta az első védőoltását,⁵ amelynek következtében számos, a turizmusipar újraindulását lehetővé tevő, korábbi restriktió került feloldásra. Az adatfelvételkor tehát „látszott az alagút vége”, a nyári üdülési szezon sikerét támogató kormányzati és EU-s intézkedések születtek (pl. béren kívüli juttatások növelése, SZÉP-kártya zsebei közötti átjárhatóság, kétoldalú beutazási megállapodások, európai vakcinaútlevel), így lehetőség nyílt az utazás tervezésére. Mindeközben – a koronavírus legkülönbözőbb mutációinak határainkon túli rohamos terjedése miatt – reális veszélyként fenyeget a járvány negyedik hulláma, amit a szakértők 2021 őszére prognosztizálnak. A turizmus jövőjét egyrészt a nemzetállamok járványügyi intézkedéseinek eredményes összehangolása (a biztonságos turisztikai mobilitás feltételrendszerének megteremtése), másrészt a potenciális kereslet félelmének oldása (védőoltások széles körű biztosítása, a vakcinák iránti bizalom növelése), harmadrészt a szolgáltatóipar versenyképes működésének támogatása (adó- és járulékkedvezmények, banki kölcsönök, humán erőforrás-fejlesztés) jelenti. A magyar társadalom post-COVID attitűdje és a turizmusbiztonsággal kapcsolatos percepciói befolyásolják az utazási döntést, így azok ismerete elméleti és menedzsment implikációkkal egyaránt szolgálnak.

Sorrend a Mindösszesen átlaga alapján	Hatás	Átlag (1-5 skálán)			
		Nagyon ritkán utazik (1)	Nagyon gyakran utazik (5)	Mindösszesen	
1.	legmagasabb egyértékesi érték	A járvánnyal kapcsolatos korlátozó intézkedések feloldása után megdrágulnak a turisztikai szolgáltatások	3,58	3,87	3,68
2.		A járvány elmúltával alapvető változások következnek be a világ turizmusában	3,37	3,87	3,49
3-4.		A biztonság szerepe felértékelődik az utazási döntésekben	3,17	3,32	3,40
		A járvány elmúltával azok lesznek a jó helyek, amelyek biztonságosabbak	3,25	3,35	
5-21.	...				
22.	legalacsonyabb egyértékesi érték	A járvány miatt 2021-ben egyáltalán nem tervezek utazást	3,02	1,45	2,11
23.		A karantén alatt megspórolt pénzemet utazásra fogom költeni	1,68	3,16	2,08
24.		Miután engedélyezett lesz az utazás, a drágább turisztikai szolgáltatásokat is kifizetem	1,58	2,52	2,01

3. táblázat Véleménye szerint a koronavírus járvány milyen hatást gyakorol a turizmusra?

Forrás: Szonda Ipsos (n=1000)

5 <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/5-millio-569-ezer-beoltott-139-az-uj-fertozott-elhunyt-2-beteg> (letöltve: 2021. július 19.)

A válaszadóknak 24, a szakirodalom és a szakértői anyagok alapján előre meghatározott, a COVID19 járvány turizmusra gyakorolt lehetséges hatására vonatkozó állítást kellett egy 1-5 Likert skálán (1=egyáltalán nem, 5=teljes mértékben egyetértek) értékelnie. Az értékeléseket az utazásnak a válaszadó életében betöltött szerepe szempontjából szegmentáltuk, így az adott állításra adott átlagértéket (mindösszesen) egyaránt megvizsgáltuk a turisztikai célból nagyon ritkán (1) és a nagyon gyakran (5) utazók csoportjában. A pandémia turizmusra gyakorolt várható hatásaira vonatkozó 24 állítás értékelése 2,01 és 3,68 között ingadozott, előbbi a legalacsonyabb, utóbbi a legmagasabb egyetértési mutatók szélsőértéke. A válaszadók a turizmus járványt követő változásai közül a szolgáltatások árának drágulása (3,68), a turizmus természetének alapvető módosulása (3,49) és a biztonság felértékelődése (3,40) tekintetében fejezték ki a legmarkánsabb egyetértésüket. Ezzel szemben alig értenek azzal egyet, hogy a drágább turisztikai szolgáltatásokat is kifizetik (2,01), a karantén során megspórolt pénzüket utazásra költik (2,08) és a járvány miatt nem terveznek 2021-ben utazást (2,11). Miközben a legmagasabb egyetértési mutatókat vizsgálva alacsony (0,1–0,5) a nagyon ritkán és a nagyon gyakran utazók által adott értékelések közötti különbség, addig a legalacsonyabb egyetértési mutatók között a differencia sokkal markánsabb (0,94–1,57). Ez az állítások tartalmi sajátosságaival áll összefüggésben, mert ahol egyetértés mutatkozik, ott a turizmus általános tendenciáiról van szó, ahol pedig élesen elválnak a vélemények, ott már az egyén egzisztenciális helyzetével összefüggő turisztikai proaktivitás (utazás, költés) került megfogalmazásra.

Az utazók közepes mértékben egyetértenek azzal, hogy a COVID19 járvány következtében alapvető változások fognak bekövetkezni a világ turizmusában, különösen a biztonság felértékelődésére lehet számítani, ugyanakkor, azok, akiknek az életében az utazás korábban is meghatározó szerepet játszott, készülnek az újraindulást követő normalizációra, a gyakori belföldi és külföldi utazásokat is magába foglaló életmódjuk visszaállítására. Az alig utazók szkeptikusabbak és óvatosabbak a globális változások és saját adaptációs lehetőségeik tekintetében.

Összegzés, következtetések, javaslatok

Az átlag magyar utazó 2020 tavaszán nem sejtette, hogy a távoli Kínából kiinduló COVID19 világjárvány milyen mértékben fogja az addig megszokott életmódját, különösen a szabadidőeltöltési szokásait egyikről a másik napra megváltoztatni. Orbán Viktor miniszterelnöknek a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara 2020. március 10-i „Gazdasági évnitóján” elhangzott szavai azonban egyértelművé tették a turizmusipar jövőjét: „Tehát a turisztikai szezon idén kampó”. Azt még a magyar kormányfő sem láthatta előre, hogy nem csak a közelgő üdülési idény, hanem az egész év, sőt áthúzódóan 2021 is negatív rekordokkal zár majd. A járvány terjedésének megfékezése érdekében foganatosított, a belföldi és a nemzetközi mobilitást korlátozó intézkedések felerősítették a biztonságnak, mint államilag garantáltan kielégített szükségletnek a fontosságát, előtérbe került az egyének és a közösségek felelőssége. Az alapvető higiéniai előírások (maszkviselet, kézfertőtlenítés) és a távolságtartás elfogadása az utazás önkorlátozásával is párosult, az, hogy a turisztikai szolgáltatások beszűkülésének kiváltására a társadalom nem teremtett kreatív alternatívát, segítette a pandémia felszámolását. A turizmus, általa a turizmusbiztonság felértékelődött, nem volt olyan nap, nem volt olyan híradás, amelyben ne szerepelt volna az ágazat helyzetével kapcsolatos beszámoló, amely ne hívta volna fel a figyelmet az utazásra vonatkozó legfontosabb tudnivalókra. Ahogy a terrorfenyegetettségtől való félelem, úgy a világjárvány is csak átmenetileg képes a turisztikai kereslet elhalasztására, ha a potenciális turisták az oltottságuk (vakcinaigazolvány) és a különböző szintű óvintézkedések (állami és szolgáltatói garanciák) tudatában megjelennek az utazási piacon, akkor az ágazat reziliens mivoltának köszönhetően visszatérhet a 2019. év rekord mutatóhoz.

Irodalom

- Adam, I. – Adongo, Ch. (2016): Do backpackers suffer crime? An empirical investigation of crime perpetrated against backpackers in Ghana. *Journal of Hospitality and Tourism Management* (27): 60-67.
- Akhtar, N. – Khan, N. – Mahroof Khan, M. – Ashraf, S. – Hashmi, M. – Khan, M. – Hishan, S. (2021): Post-COVID19 Tourism: Will Digital Tourism Replace Mass Tourism? *Sustainability* (13): 1-18.
- Asongu, S. – Uduji, J. – Okolo-Obasi, E. (2019): Tourism and insecurity in the world. *International Review of Economics*. (66): 453-472.
- Barker, M. – Page, S. – Meyer, D. (2003): Urban Visitor Perceptions of Safety during a Special Event. *Journal of Travel Research*. (41): 355-361.
- Benediktsson, K. – Lund, K. – Huijbens, E. (2011): Inspired by Eruptions? Eyjafjallajökull and Icelandic Tourism. *Mobilities* 6(1): 77-84.
- Bentley, T. – Page, S. – Edwards, J. (2008): Monitoring Injury in the New Zealand Adventure Tourism Sector: An Operator Survey. *Journal of Travel Medicine* 15(6): 395-403.
- Biagi, B.–Detotto, C (2014): Crime as Tourism Externality. *Regional Studies* 48(4): 693-709.
- Brunt, P. – Mawby, R. – Hambly, Z. (2000): Tourist victimisation and the fear of crime on holiday. *Tourism Management* (21): 417-424.
- Brunt, P. – Shepherd, D. (2004): The influence of crime on tourist decision-making: some empirical evidence. *Tourism (Zagreb)* 52(4): 317-327.
- Carmichael, A. (1983): Plague Legislation in the Italian Renaissance. *Bulletin of the History of Medicine* 57(4): 508-525.
- Castillo-Manzano, J. – Castro-Nuño, M. – López-Valpuesta, L. – Vassallo, F. (2020): An assessment of road traffic accidents in Spain: the role of tourism. *Current Issues in Tourism* 23(6): 654-658.
- Chaney, D. – Seraphin, H. (2021): COVID19 crisis as an unexpected opportunity to adopt radical changes to tackle overtourism. *Anatolia* 32(3): 510-512.
- Cheer, J. – Lew, A. (eds.) (2018): *Tourism, resilience and sustainability*. Routledge, Oxon.
- Chesney-Lind, M., and Lind, I. Y. (1986). Visitors as victims: Crimes against tourists in Hawaii. *Annals of Tourism Research* 13(2): 167-191.
- Cohen, E. (1988): Tourism and AIDS in Thailand. *Annals of Tourism Research* 15(4): 467-486.
- Cohen, E. (1987). The tourist as victim and protégé of law enforcing agencies. *Leisure Studies* 6(2): 181-198.
- Connor, B. – Dawood, R. – Riddle, M. – Hamer, D. (2019): Cholera in travellers: a systematic review. *Journal of Travel Medicine* 26(8): 1-8.
- Cooper, M. (2006): Japanese Tourism and the SARS Epidemic of 2003. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 19(2-3): 117-131.
- Cortés, L. – Hargarten, S. – Hennes, H. (2006): Recommendations for Water Safety and Drowning Prevention for Travelers. *Journal of Travel Medicine* 13(1): 21-34.
- Cui, F. – Liu, Y. – Chang, Y. – Duan, J. – Li, J. (2016): An overview of tourism perception. *Natural Hazards*. 82(1): 643-658.
- Ernszt I. – Németh K. (2020): A fogyasztás biztonsága a turizmusban. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 269-282.
- Ferreira, S. – Harmse, A. (2000): Crime and Tourism in South Africa: International Tourists Perception and Risk. *South African Geographical Journal* 82(2): 80-85.
- Fogel, J. – Murphy, K. (2018): Intentions to Use the TripAdvisor Review Website and Purchase Behavior After Reading Reviews. *HUMANIT* 14(1): 59–100.

- Fotiadis, A. – Polyzos, S. – Huan, T. (2021): The good, the bad and the ugly on COVID19 tourism recovery. *Annals of Tourism Research* (87): 103-117.
- George, R. – Booyens, I. (2014): Township Tourism Demand: Tourists' Perceptions of Safety and Security. *Urban Forum* (25): 449-467.
- Goodrich, J. (2002): September 11, 2001 attack on America: a record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry. *Tourism Management* (23): 573-580.
- Gössling, S. – Scott, D. – Hall, M. (2020): Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism* 29(1): 1-20.
- Gössling, S. (2006): Tourism and water. In Gössling, S. – Hall, M, (eds.): *Tourism and Global Environmental Change Ecological, Social, Economic and Political Interrelationships*. Routledge, Oxon. pp. 180-194.
- Hall, M. – Timothy, D. – Duval, D. (eds.) (2004): *Safety and security in tourism – Relationships, management, and marketing*. Routledge, New York.
- Hall, M. (1992): Sex tourism in South-east Asia. In Harrison, D. (ed.): *Tourism and less developed countries*. Belhaven Press, London. pp. 64-74.
- Hua, N. – Li, B. – Zhang, T. (2020): Crime research in hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 32(3): 1299-1323.
- Jászberényi M. – Ásványi K. – Kökény L. – Kovács B. – Simon A. (2020): *Válságkezelés a turizmusban*. Turizmus Kft., Budapest.
- Jones, P. – Groenenboom, K. (2002): Crime in London hotels. *Tourism and Hospitality Research* 4(1): 21-35.
- Karl, M. (2018): Risk and Uncertainty in Travel Decision-Making: Tourist and Destination Perspective. *Journal of Travel Research* 57(1): 129-146.
- Ketter, E. – Avraham, E. (2021): #StayHome today so we can #TravelTomorrow: tourism destinations' digital marketing strategies during the COVID19 pandemic. *Journal of Travel and Tourism Marketing*. 38(8): 819-832.
- Lin, P. – Jones, E. – Westwood, S. (2009): Perceived Risk and Risk-Relievers in Online Travel Purchase Intentions. *Journal of Hospitality Marketing & Management* 18(8): 782-810.
- Ling, Y. – Nair, V. (2014): Tourism at Risk: A Review of Risk and Perceived Risk in Tourism. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*. 3(2): 239-259.
- Ma, T. – Heywood, A. – MaxIntyre, R. (2015): Chinese travellers visiting friends and relatives – A review of infectious risks. *Travel Medicine and Infectious Disease*. 13(4): 285-294.
- Mariani, M. – Ek Styven, M. – Ayeh, J. (2019): Using Facebook for travel decision-making: an international study of antecedents. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 31(2): 1021-1044.
- Martin, C. – Curtis, B. – Fraser, C. – Sharp, B. (2002): The use of a GIS-based malaria information system for malaria research and control in South Africa. *Health & Place* 8(4): 227-236.
- Maser, B. – Weiermair, K. (1998): Travel Decision-Making: From the Vantage Point of Perceived Risk and Information Preferences. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 7(4): 107-121.
- Mátyás Sz. (2020a): A turisták sérelmére elkövetett jogsértések. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 173-188.
- Mátyás Sz. (2020b): A turisták által elkövetett jogsértések. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (2020): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 189-204.
- McKercher, B. – Chon, K. (2004): The Over-Reaction to SARS and the Collapse of Asian Tourism. *Annals of Tourism Research* 31(3): 716-719.

- Michalkó G. – Rátz T. (2019): Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez. In Kátay Á. – Michalkó G. – Rátz T. (szerk.): *Turizmus 3.0*. Kodolányi János Egyetem, Orosháza–Budapest.
- Michalkó G. (2020): Az eligazodás szerepe a turizmusbiztonságban. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 45-58.
- Michalkó, G. (2005): Zusammenhang zwischen Kriminalität und Tourismus in Ungarn. *Europa Regional* 13(2): 76-82.
- Michalkó, G. (2004): Tourism Eclipsed by Crime – The Vulnerability of Foreign Tourists in Hungary. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 15(2–3): 159-172.
- Sajtos L. – Mitev A. (2007): *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest.
- Németh J. (2020): Turizmus és személyi biztonság. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 283-298.
- Németh K. (2020): Klímaváltozással összefüggő biztonsági problémák a turizmusban. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 87-102.
- Papathanassis, A. – Katsios, S. – Dinu, N. (eds.) (2017): *Yellow Tourism. Crime and Corruption in the Holiday Sector*. Springer, Cham.
- Papatheodorou, A. – Rosselló, J. – Xiao, H. (2010): Global Economic Crisis and Tourism: Consequences and Perspectives. *Journal of Travel Research* 49(1): 39-45.
- Paraskevas, A. (2020): Cybersecurity in Travel and Tourism: A Risk-Based Approach. In Xiang Z. – Fuchs M. – Gretzel U. – Höpken W. (eds.): *Handbook of e-Tourism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05324-6_100-1
- Pizam, A. – Mansfeld, Y. (eds.) (1996): *Tourism, Crime and International Security Issues*. John Wiley and Sons, New York.
- Pizam, A. – Mansfeld, Y. (eds.) (2006): *Tourism, Security and Safety From Theory to Practice*. Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Ramos, S. – Mundet, L. (2019): Tourism-phobia in Barcelona: dismantling discursive strategies and power games in the construction of a sustainable tourist city. *Journal of Tourism and Cultural Change* 19(1): 113-131.
- Richards, G. (2016): Tourists in their own city – considering the growth of a phenomenon. *Tourism Today* (16): 8-16.
- Richter, L. (2003): International Tourism and Its Global Public Health Consequences. *Journal of Travel Research* 41(4): 340-347.
- Schiebler, S. – Crotts, J. – Hollinger, R. (1996): Florida tourists' vulnerability to crime. In Pizam, A. – Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, crime, and international security issues*. New York: Wiley. pp. 37-50.
- Sharma, A. – KC, B. – Calderon, A. (2020): Perceived Safety and Security Concerns among Tourists in Thamel-A Tourism Hub in Kathmandu Valley, Nepal. *Indonesian Journal of Tourism and Leisure* 1(2): 92-102.
- Shrestha, D. – Wenan, T. – Khadka, A. – Jeong, S. (2020): Digital Tourism Security System for Nepal. *KSII Transactions on Internet and Information Systems* 14(11): 4331-4354.
- Stratton, G. – Powell, A. – Cameron, R. (2016): Crime and Justice in Digital Society: Towards a 'Digital Criminology'? *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 6(2): 17-33.
- Sun, J. (2014): How risky are services? An empirical investigation on the antecedents and consequences of perceived risk for hotel service. *International Journal of Hospitality Management* (37): 171-179.
- Tarlow, P. (2014): *Tourism security. Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety*. Butterworth-Heinemann, Oxford.

- Tokodi P. – Ritecz Gy. (2020a): Szervezett bűnözés és a turisták biztonsága. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 219-232.
- Tokodi P. – Ritecz Gy. (2020b): Turizmus és egészségügyi biztonság. In Michalkó G. – Németh J. – Ritecz Gy. (szerk.): *Turizmusbiztonság*. Dialóg Campus, Budapest. pp. 253-268.
- UNWTO (2019): *International Tourism Highlights, 2019 Edition*, UNWTO, Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284421152>. (letöltve: 2021. március 13.)
- UNWTO (2021): *UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, May 2021*. 19(3): 1–42. <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng> (letöltve: 2021. július 19.)
- Zeng, B. – Carter, R. – De Lacy, T. (2005): Short-term Perturbations and Tourism Effects: The Case of SARS in China. *Current Issues in Tourism* 8(4): 306-322.
- Zhang, H. – Song, H. – Wen, L. – Liu, C (2021): Forecasting tourism recovery amid COVID-19. *Annals of Tourism Research* (87): 118-149.
- Zou, Y. – Meng, F. (2020): Chinese tourists' sense of safety: perceptions of expected and experienced destination safety. *Current Issues in Tourism* 23(15): 1886-1899.